

NEUSPEŠNI POSKUSI ZA SPREJEM ZAKONA O JAVNIH KNJIŽNICAH V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI V LETIH 1929-1935

Eva Kodrič-Dačić

Oddano: 04.08.2000 – Sprejeto: 26.09.2000

Izvirni znanstveni članek

UDK 02 : 340.13(497.1)~1919/1941 "

Izvleček

Dolgotrajne polemike, ki so se v zadnjem desetletju razvile ob oblikovanju novega zakona o knjižničarstvu, so končno pripeljale do kompromisnega predloga novega zakona o knjižničarstvu, ki je v aprilu leta 2000 vstopil v parlamentarno proceduro. Idejo o oblikovanju enotne zakonodaje za celotno področje javnih knjižnic zasledimo pri nas prvič že v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ob koncu dvajsetih let. Različni zakonski predlogi in neuspešno angažiranje bibliotekarjev ob sprejemanju zakona so pustili javno knjižničarstvo brez enotne zakonodaje in prepuščeno neustreznim strokovnim rešitvam v predpisih, ki so urejali delovanje šol in univerz. Kljub temu, da so neurejene zakonske osnove ovirale razvoj javnih knjižnic, pa so osnutki zakona o javnih knjižnicah ustvarili kvalitetno strokovno podlago, iz katere so rasle praktične rešitve ter knjižničarska zakonodaja po drugi svetovni vojni.

Ključne besede: knjižničarstvo, zakoni, Kraljevina Jugoslavija, 1919/1941

Original scientific article

UDC 02 : 340.13(497.1)~1919/1941 "

Abstract

Polemics, which emerged in the past decade alongside the formation of a new law on librarianship, finally led to a compromise and the new bill on librarianship entered the

KODRIČ-DAČIĆ, Eva: Unsuccessful attempts at the adoption of the law on public libraries during the years 1929-1935. Knjižnica, Ljubljana, 44(2000)3, 7-29

parliamentary procedure in April 2000. The idea of a single law, applicable to all libraries established by the state or by local authorities and financed by public funds, can be traced back to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes where it was first introduced at the end of the twenties. The bill was not passed, also because of insufficient engagement of librarians, and libraries had to follow improper professional solutions of the school and university legislation. During that period the absence of the law on librarianship hindered the development of libraries but the drafts of the proposed library bills made a solid professional basis for library legislation after the Second World War.

Key words: librarianship, library law, Kingdom of Yugoslavia, 1919/1941

Uvod

Dolgoletni poskusi oblikovanja panožnega knjižničnega zakona so končno obrodili sadove, saj je po dolgih polemikah predlog novega zakona o knjižničarstvu v aprilu tega leta (2000) le prispel v parlamentarno obravnavo. Predlog knjižničnega zakona je za marsikoga neustrezen in nesprejemljiv, za vse pa predstavlja z opustitvijo knjižničnega informacijskega sistema in z uvedbo nacionalnega sistema vzajemne katalogizacije precejšnjo novost v primerjavi z veljavno zakonodajo.

Prve poskuse za ureditev celotnega področja javnega knjižničarstva¹ v okviru integralnega zakona, zasledimo pri nas že ob koncu dvajsetih let 20. stoletja. Ti poskusi so logičen rezultat razcveta knjižničarstva po prvi svetovni vojni, predvsem porasta teoretičnega bibliotekarskega znanja, ki se je med drugim kazalo tudi v predlogih o medknjižnični izposoji ter o oblikovanju centralnega kataloga in kooperativne izdelave nacionalne letne bibliografije kot idejnima zasnova modernega sistema vzajemne katalogizacije. Ideja takega sodelovanja med knjižnicami v Kraljevini Jugoslaviji bi bila seveda le težko uresničljiva brez zakona, ki bi dal formalno podlago za uvajanje enotnih strokovnih osnov za delo knjižnic, določil pristojnosti knjižnic ter razmerja med njimi. V prid sprejetju integralnega zakona je govorilo tudi dejstvo, da je bila večina javnih knjižnic (univerzitetne, narodne, šolske in ljudske) v pristojnosti enega samega ministrstva, to je Ministrstva za prosveto. Leta 1929 je bil izdelan prvi osnutek knjižničnega zakona, ki so mu v naslednjih petih letih sledile različne verzije, vse do leta 1935², ko je DBJ uskladilo zadnjo verzijo. V arhivu NUK je ohranjenih

1 Z izrazom javno knjižničarstvo oziroma javna knjižnica označujem v tem članku knjižnico, ki je v lasti države oziroma lokalne skupnosti in je financirana iz javnih virov.

2 Letnica 1935 je le približna, saj je določena na osnovi Pirjevečeve opombe v članku *Bibliotečni zakon (Sodobnost, 1936, l. 4, str. 227)*.

kar pet različnih osnutkov zakona, ki so nastali v tem obdobju. Vendar zakon o knjižnicah pred drugo svetovno vojno ni bil sprejet. Napredne strokovne rešitve, ki so jih prinesli osnutki, pa so bile uresničene šele po drugi svetovni vojni.

1 Slovenske knjižnice med obema vojnama

Po prvi svetovni vojni je prišlo do hitrega razvoja vseh vrst slovenskih javnih knjižnic, ki ga je spremljal tudi pospešen razvoj bibliotekarske teorije. Strokovnih novosti nam ne razkrivajo le osnutki integralnega zakona o knjižničarstvu, temveč tudi neuspešni predlogi in poskusi centralizacije ljubljanskih znanstvenih knjižnic, »medijska vojna« ob izgradnji nove univerzitetne knjižnice in številni strokovni članki, katerih avtorji so bili tako iz vrst šolskih knjižničarjev in bibliotekarjev znanstvenih knjižnic kot tudi iz vrst univerzitetnih profesorjev.

Podatki o številu knjižnic v Dravski banovini³ za leto 1932, ki jih je objavila revija Prosveta, kažejo osupljivo visoko število knjižnic: kar 2.608. Od tega je bilo 1.907 šolskih, ki so se delile na mladinske (698), knjižnice učbenikov za revne učence (540), učiteljske strokovne knjižnice (641) in učiteljske srezke knjižnice (28). Po številu so jim sledile društvene knjižnice (432) ter javne knjižnice za odrasle (269: od tega jih je bilo 130 organiziranih v okviru šol, 139 pa zunaj šol). Med kraji, ki so imeli največje število knjižnic je izstopal Maribor z okolico, ki je oskrboval svoje prebivalce s knjigami v kar 245 knjižnicah. Ljubljana z okolico, kjer je bilo evidentiranih kar 215 knjižnic, je bila šele na drugem mestu. Sledila so jima nekatera pokrajinska središča ter manjša mesta in trgi, ki nas še danes presenečajo z razvitostjo svojega kulturnega življenja v času med obema vojnama (Celje 125, Prevalje 104, Lendava 112, Kamnik 118, Litija 107, Krško 115, Murska Sobota 128, Novo mesto 151, Radovljica 105, Šmarje 127). Število knjižnic je proti koncu desetletja celo naraslo, saj nam podatki za leto 1938 povedo, da je bilo v Dravski banovini 2.642 knjižnic, ki so skupaj premogle kar 1.589.878 knjig in so v istem letu izposodile 1.403.278 knjig⁴.

3 *V letih 1929-1941 administrativna upravna in samoupravna teritorialno politična enota v Kraljevini Jugoslaviji, ki je pokrivala področje slovenskih dežel.*

4 *Kranjc, Cene. Naše tiskarstvo v letih 1918 - 1938. V Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana, 1939, str. 226-262.*

Seveda pa je marsikatera od teh knjižnic premogla le omaro z nekaj knjigami. Poskus knjižnične statistike, ki ga je leta 1932 izvedla Melitta Pivec-Stelè⁵, kaže namreč bistveno nižje številke. Razposlala je le 111 vprašalnikov ter na podlagi prejetih odgovorov opisala 55 znanstvenih in strokovnih knjižnic, 60 šolskih in 20 ljudskih oziroma društvenih knjižnic.

Rast števila knjižnic je seveda pomenila tudi povečanje števila knjižničarjev. V skladu z veljavno zakonodajo, ki je šolam v času po prvi svetovni vojni naložila tudi skrb za ljudske knjižnice, se je povečalo predvsem število učiteljev, ki so se začeli ukvarjati s problematiko knjižničarstva. Časopis Prosveta je že v začetku dvajsetih let prinašal številne poglobljene članke o organiziranju in vlogi šolskih ter ljudskih knjižnic⁶. Naloga šolskih knjižnic je bila namreč, da so poleg knjig za učence, strokovne literature za učitelje in učbenikov za revne učence morale v okviru svojih možnosti priskrbeti tudi literaturo za odrasle prebivalce lokalne skupnosti.

Da takšne zasilne združitve šolskih in ljudskih knjižnic ni bilo mogoče uspešno izvajati v praksi, kaže poleg relativno nizkega števila javnih ljudskih knjižnic tudi izjemno zanimanje za ustrežnejše češke rešitve. Češki zakon o javnih občinskih ljudskih knjižnicah⁷, ki je predpisoval obvezno javno ljudsko knjižnico v vsaki občini, način njenega financiranja, upravljanja, poslovanja ter ustrežno kvalificiranega knjižničarja, ki je skrbel za knjižnico, je bil preveden v slovenščino, objavljen in postavljen kot cilj strokovnega stremljenja⁸.

Neurejeno financiranje javnih knjižnic ter splošno pomanjkanje sredstev za kulturno dejavnost so vzpodbudili knjižničarje, da so objavljali številne moderne strokovne predloge. Eden takih je bil prav gotovo centralizacija strokovne literature za učitelje v okrajnih učiteljskih knjižnicah⁹. Ideja o povezovanju knjižnic z mehanizmi, ki tako povezovanje spremljajo (centralni katalog, koordinirana nabava gradiva, medknjižnična izposoja), je prodrla tudi na področju znanstvenih knjižnic in se v prizadevanjih Franceta Kidriča¹⁰ že približala svoji uresničitvi. Širši javnosti pa je princip centralnih katalogov in

5 Pivec-Stelè, Melitta. *Naše knjižnice: poskus statistike*. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1932, l. 13, št. 1-4.

6 Glej literaturo.

7 Zakon o javnih knjižnicah v ČSR. *Prosveta*, 1932, l. 4, št. 5-6, str. 69-70.

8 O češki zakonodaji, tudi o izobraževanju strokovnih kadrov, izčrpano piše tudi Avgust Pirjevec v delu *Knjižnice in knjižničarsko delo* (Celje, 1940, str. 330-333).

9 *Dviganje prosvete v narodu s knjigo in organizacija naših knjižnic* (Učiteljski tovariš, 1924, l. 64, št. 8, str. 3) in *O preureditvi ljubljanske okr. Učiteljske knjižnice* (Učiteljski tovariš, 1920, l. 60, št. 31, str. 2).

10 Glej Kidrič, France: *Bibliotečni problem in univerza. Posebni odtis iz zbornika Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana, 1929.

koordinirane nabave knjižničnega gradiva, kot temeljnega koncepta modernega dela v znanstvenih knjižnicah, predstavil Ivan Žibert¹¹. Z enakimi iniciativami pa se srečamo tudi v predlogih sekcij bibliotekarskega društva.

2 Zakoni, ki so v obdobju med obema vojnama urejali področje knjižničarstva

Večina javnih knjižnic je bila v obdobju med obema vojnama v pristojnosti vlade in ministrstva za prosveto. Novoustanovljena država (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je leta 1929 preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo) je prve predpise o narodnih knjižnicah in čitalnicah sprejela že leta 1920. V letih 1929-1931 pa so bili sprejeti novi zakoni, ki so urejali delovanje knjižnic na osnovnih, srednjih in visokih šolah¹². Tako je zakon o srednjih šolah in učiteljskih predvideval v njihovem sklopu kar tri različne zbirke, in sicer: knjižnico za učitelje, knjižnico za učence ter knjižnico dijaških šolskih knjig. Podobno so bile organizirane tudi knjižnice na osnovnih šolah. Posebnega zakona o javnih ljudskih knjižnicah ni bilo, pač pa so šolski zakoni predpisovali, da imajo prebivalci krajev, v katerih ni javnih knjižnic, pravico uporabljati šolske knjižnice.

Univerzitetne knjižnice so bile kot del univerze vključene v Zakon o univerzah leta 1930¹³, njihovo delovanje pa je podrobneje uredila leto kasneje sprejeta

11 Ivan Krstnik Žibert (1874-1945), benediktinski menih, duhovnik in bibliotekar. Leta 1904 je začel z delom v Oesterreichische Nationalbibliothek kot praktikant, od leta 1914 do 1918 pa je delal kot njen bibliotekar, od leta 1920 do 1923 pa kot bibliotekar v Narodnem muzeju v Ljubljani. (Glej Slovenski biografski leksikon. 4. knjiga. Ljubljana, 1980 - 1991, str. 965-966). Glej njegov članek K reformi in centralizaciji državnih knjižnic. Slovenski narod, 1925, št.144, str. 3, št. 149, str. 3.

12 Glej vire in literaturo.

13 Zakon o univerzah. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1930, l. 1, št. 22, str. 311-317, 40. člen: »Poleg specialnih knjižnic po zavodih in seminarjih obstoje pri univerzah tudi obče univerzitetne knjižnice, katerih organizacija se predpiše z zakonom o knjižnicah.

Upravnik univerzitetne knjižnice mora imeti fakultetno izobrazbo in ima plačo in vse prejemke izrednega profesorja univerze po letih službe. Upravnika voli in predloži ministru za prosveto univerzitetni senat.«

Obča univerzitetna odredba¹⁴. Njene določbe so bile sicer še vedno zelo splošne, saj naj bi delovanje univerzitetnih knjižnic v podrobnostih urejal zakon o knjižnicah, čigar osnutek je bil v času sprejemanja te uredbe že pripravljen.

Oddaja obveznega izvoda tiskov knjižnicam je bila delno urejena leta 1925 z Zakonom o tisku¹⁵, ki pa je tiskarje zavezoval le k oddaji periodičnih publikacij.

V tem času je bil sprejet tudi pravilnik ministrstva za prosveto o strokovnem izpitu¹⁶ za uslužbenca, med katere so bili uvrščeni tudi knjižnični delavci. Poleg splošnih predmetov je moral kandidat na strokovnem izpitu odgovarjati tudi iz strokovnih knjižničarskih predmetov. S stališča stroke pa je najpomembnejša ustanovitev Društva bibliotekarjev Jugoslavije (v nadaljevanju DBJ) leta 1931¹⁷.

Javno knjižničarstvo v celoti torej zakonsko ni bilo ustrezno pokrito, predvsem je bilo nejasno financiranje in ustanavljanje splošnoizobraževalnih knjižnic, neustrezen je bil status knjižnic in bibliotekarjev visokošolskih knjižnic, popol-

14 *Obča univerzitetna odredba. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1932, l. 3, št. 18, str. 365-392, 238. člen: "Pri vsaki univerzi je poleg posebnih seminarjskih in zavodskih knjižnic, ki služijo posebnim potrebam poedinih strok in predmetov, tudi obča univerzitetna knjižnica, katere organizacija se predpiše z zakonom o knjižnicah.*

Njena glavna naloga je, da kot samostojna univerzitetna naprava pospešuje gojenje znanosti v vseh njenih granah in smereh, kot narodna (nacionalna) knjižnica pa olajšuje širjenje višje narodne izobrazbe in zbira vse knjige o narodu v državi.«

239. člen: »Univerzitetno knjižnico upravlja njen upravnik, ki mora imeti fakultetno izobrazbo. Ima položaj in prejemke po zakonu o uradnikih. Po potrebi se mu postavljajo pomočnik, strokovno in administrativno osebje in služitelji.

Knjižnično strokovno osebje (knjižničarji in asistenti) morajo imeti fakultetno izobrazbo in imajo položaj in plačo po zakonu o uradnikih.

Pomožno administrativno in tehnično osebje knjižnice mora imeti predpisano izobrazbo in ima prejemke po zakonu o uradnikih.

Univerzitetna knjižnica je pod neposrednim nadzorstvom knjižničnega odbora in pod vrhovnim nadzorstvom univerzitetnega senata. Knjižnični odbor je sestavljen iz po enega predstavnika vsakega fakultetnega sveta, ki jih volijo sveti za leto dni ob koncu vsakega šolskega leta. Član odbora je tudi upravnik univerzitetne knjižnice.

Upravnik knjižnice se postavlja po objavljenem natečaju na predlog knjižničnega odbora in po izvolitvi v univerzitetnem senatu, strokovno osebje (knjižničarje in asistente) knjižnice pa izvoli univerzitetni senat po upravnikovem predlogu in izvolitvi v odboru.

Pomožno administrativno osebje in služitelje izvoli na predlog upravnika univerzitetna uprava.

Uprava in uporaba knjižnice in predpisi za izpit knjižničnega osebja se odrede s posebnimi pravili, ki jih predpisuje univerzitetni senat v sporazumu s knjižničnim upravnikom in odborom in ga odobri minister za prosveto.«

15 *Zakon o štampi. Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1925, l. 29, št. 179, str. 1-10.*

16 *Pravila o polaganju državnog stručnog ispita činovničkih pripravnika u resoru Ministarstva prosvete. Službene novine Kraljevine Jugoslavije, 1931, l. 13, št. 239, str. 1415-1417.*

17 *Glej Avgust, Pirjevec. Bibliotečni zakon. Sodobnost, 1936, l. 4, str. 228.*

noma neustrezno je bil rešen tudi problem obveznega izvoda tiskov. Veljavni zakoni knjižnicam niso dajali ustrezne podlage za kompleksnejše strokovne rešitve, ki bi omogočale koordinirano in kooperativno delo med njimi.

3 Predlog zakona o javnih knjižnicah

Problematiko osnutkov knjižničnega zakona je izčrpno opisal Avgust Pirjevec v članku *Bibliotečni zakon*, ki ga je v treh nadaljevanjih objavila revija *Sodobnost* leta 1936¹⁸. V članku avtor, ki je tudi sam sodeloval pri njegovi pripravi, predstavlja predvsem zakonski osnutek, ki ga je pripravilo DBJ. V arhivu NUK pa je ohranjenih kar pet različnih osnutkov zakona o knjižnicah, ki skušajo v okviru enotnega zakona urediti različne tipe knjižnic od javnih univerzitetnih in ljudskih do šolskih in celo specialnih knjižnic. Ker osnutki žal niso datirani, je mogoče čas njihovega nastanka določiti le okvirno, prav tako je, razen že omenjenega zakonskega osnutka DBJ ter prvega zakonskega osnutka, nemogoče identificirati njihove avtorje. Priprava zakona je bila, poleg neznane skupine, ki je pripravljala osnutek prvega zakona iz leta 1929, naložena še ljubljanskemu profesorju Metodu Dolencu¹⁹, kasneje pa društvu bibliotekarjev. V okviru DBJ naj bi vsaka sekcija (beograjska, zagrebška in ljubljanska) pripravila svoj osnutek zakona, ki je bil končno usklajen v skupni verziji leta 1935. Njihova skupna lastnost je, da poleg že znanih rešitev iz veljavne zakonodaje in izrazitega poudarka na narodnih in univerzitetnih knjižnicah uvajajo strokovne rešitve (bibliografija, centralni katalog, koordinirana nabava gradiva), ki so za naš prostor v tem času predstavljale napredno novost.

Prvi izmed ohranjenih osnutkov zakona je verjetno nastal leta 1929. V arhivu NUK ga najdemo pod naslovom *Zakon o bibliotekama (Osnutek)*²⁰. Osnutek obsega 68 členov in določa vrste knjižnic, njihove naloge in notranjo organizacijo, način financiranja, osebje, njihove kvalifikacije ter višino njihovih dohodkov, načine pridobivanja gradiva (v okviru katerih je posebej pomemben obvezni izvod tiskov) ter dostopnost in uporabo knjižničnega gradiva.

Predmet zakonskega osnutka so vse državne javne knjižnic. Te so kot prosvetne ustanove v pristojnosti Ministrstva za prosveto, ki naj bi za spremljanje in usmerjanje njihovega delovanja ustanovilo tudi poseben oddelek za knjižnice.

18 Pirjevec, Avgust. *Bibliotečni zakon*. *Sodobnost*, 1936, l. 4, str. 227, 280, 381.

19 Metod Dolenc (1875 - 1941), pravnik, pravni zgodovinar, od leta 1920 do 1941 redni profesor na pravni fakulteti univerze v Ljubljani, predavatelj za kazensko pravo, v letih 1929/30 rektor univerze (Glej *Enciklopedija Slovenije*. 2. knjiga Ce-Ed. Ljubljana, 1988, str. 285-286).

20 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Zakon o bibliotekama (Osnutek)*.

Glavna naloga javnih knjižnic je vzpodbujanje in pomoč pri znanstvenem in prosvetnem delu. Predlog zakona ambiciozno ureja delovanje vseh še danes aktualnih vrst knjižnic (narodne, visokošolske, šolske, specialne), vendar daje izrazit poudarek narodnim²¹ in univerzitetnim knjižnicam. Šolske in specialne knjižnice državnih ustanov omenja le na kratko v enem samem členu:

“4. člen: Srednje in strokovne šole (srednje in višje) in posamezni strokovni državni uradi in ustanove imajo lahko svoje knjižnice. Knjižnice srednjih in strokovnih šol lahko kupujejo knjige, časopise, atlase itd., ki so neobhodno potrebni za pouk, za pravilnejšo in boljšo izvedbo predavanj ter za umno in moralno vzgojo učencev. Po svojih zmožnostih smejo kupovati tudi obsežnejša strokovna dela in časopise, ki so potrebni za strokovno izpopolnjevanje učiteljev. Knjižnice strokovnih državnih uradov in ustanov smejo imeti le strokovne knjige, časopise in zbirke, ki so, kot priročne knjige, neobhodno potrebne za delo v konkretnem uradu ali ustanovi. Vse te knjižnice služijo izključno potrebam šole, oziroma za delo osebja konkretnega urada ali ustanove. Pravila o ustanavljanju, vzdrževanju in o uporabi teh knjižnic bodo predpisali pristojni ministri, vsak v svojem resorju, s tem da vse knjižnice te vrste v pristojnosti Ministrstva prosvete spadajo pod nadzor oddelka za knjižnice v tem ministrstvu.”

Državne javne knjižnice so v predlogu zakona po hierarhiji razvrščene v tri razrede. Med njimi zavzemajo privilegirano mesto knjižnice prvega razreda (Narodna biblioteka v Beogradu, Univerzitetna biblioteka v Beogradu, Sveučilišna knjižnica v Zagrebu ter Državna biblioteka v Ljubljani), ki naj »podpirajo znanstveno in prosvetno delo na višjem nivoju«. Te knjižnice imajo tudi pravico do obveznih izvodov tiska. Sodelovati smejo tudi pri zamenjavi knjig z drugimi knjižnicami ter »pri mednarodnem intelektualnem sodelovanju« (karkoli že je ta dejavnost leta 1929 pomenila). Po tem osnutku zakona naj bi vse štiri knjižnice gradile, vsaj po navodilih sodeč, identične knjižne zbirke. Določba, katere osnove pravzaprav odsevajo politični koncept kraljevine, je namreč predpisovala, da narodne knjižnice zbirajo:

»5. člen: (...)

- a) vse kar se v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev piše in tiska ali na kakršen koli drug način razmnožuje v srbo-hrvaškem, slovenskem ali v kateremkoli drugem jeziku;
- b) vse kar se o Kraljevini in o narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev ali o kateremkoli drugem narodu v Kraljevini tiska v drugih državah v kateremkoli jeziku;

21 Izraza narodna knjižnica, kot se pojavlja v tem predlogu zakona in sploh v strokovnih tekstih med obema vojnama, ne smemo enačiti z današnjim terminom nacionalna knjižnica. Čeprav je bila naloga vseh narodnih knjižnic predvsem izgradnja nacionalne zbirke, pa je bila v zakonskih osnutkih, glede na svoje funkcije, kot nacionalna mišljena le Narodna biblioteka v Beogradu. Več o takratnem razumevanju tega izraza beri v Pirjevec, Avgust: Bibliotečni zakon. Sodobnost, 1936, l. 4, str. 229-230.

- c) *znanstvena literatura o sosednjih, še posebej o slovanskih državah in narodih; dela trajne vrednosti vseh znanstvenih disciplin ter iz vseh književnosti kulturnih narodov;*
- d) *stare knjige tiskane na ozemlju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev; in tiste, ki so tiskane v tujih, v srbohrvaškem, slovenskem in v drugih jezikih, če govorijo o narodih, ki danes živijo na ozemlju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma so njihovi pisci srbohrvaškega in slovenskega porekla;*
- e) *stare rokopise (rokopisne knjige) v srbohrvaškem in slovenskem jeziku, pisma in druge netiskane stvari (spomine, dnevnike, zabeležke, itd.) znanih Srbov, Hrvatov in Slovencev, pa tudi tujcev, ki so bili s svojim delom ali čemerkoli drugim v zvezi z narodom Srbov, Hrvatov in Slovencev, in*
- f) *prevzemajo v hrambo netiskane spise (spomine, dnevnike, zabeležke, itd.), ki jim jih poverijo posamezniki pod pogoji, ki jih postavi testator, če ta pogodba ni v nasprotju z interesi in nalogami knjižnice (...)*«

Osnutek zakona je predpisoval celo notranjo organizacijo knjižnic, saj naj bi imele naslednje oddelke:

»30. člen: (...)

- a) *oddelek za stare rokopise, stare tiskane knjige, pisma in druge rokopise pomembnih ljudi in druge starine, ki po svoji naravi sodijo v knjižnice (knjižnični trezor);*
- b) *oddelek za geografske in druge zemljevide, tiskane slike, fotografske in druge posnetke ter muzikalije;*
- c) *oddelek za tiskane knjige, časopise in časnike, ki se deli na naslednje pododdelke: knjig, časopisov, časnikov in priročna knjižnica;*
- d) *bibliografski oddelek za izdelavo inventarjev, katalogov in bibliografije;*
- e) *oddelek za administracijo s pododdelki: računovodstvom, skladiščem, izposajo in zameno knjig in knjigoveznico, če jo knjižnica ima.(...)*«

Kljub temu, da so bile knjižnice prve skupine dolžne graditi praktično identične zbirke in jim je bila predpisana enotna notranja organizacija je med njimi po svojih nalogah zavzemala posebno mesto Narodna biblioteka v Beogradu, ki ji je osnutek zakona predpisoval vse značilne naloge in privilegije moderne nacionalne knjižnice. Izraza nacionalna knjižnica v sodobnem pomenu ta zakonski predlog še ne pozna, prav tako tudi ne osnutki, ki so mu sledili. V predlogu je zanj uporabljen izraz »glavna državna knjižnica«. Le glavna državna knjižnica je namreč morala v celoti zbirati vse navedeno gradivo, medtem ko so bile druge knjižnice prvega razreda dolžne izpolnjevati to nalogo le v okviru svojih zmožnosti. Zakonski osnutek ji je predpisoval tudi izdelavo letne bibliografije vseh knjig, časnikov, časopisov, geografskih ter drugih zemljevidov, fotografskih ter drugih posnetkov in vsega drugega knjižničnega gradiva, ki je tiskano v srbohrvaškem in slovenskem jeziku v kraljevini ali zunaj nje, pri čemer so ji bile vse druge knjižnice dolžne pomagati; bibliografija naj bi izhajala vsako leto. Da bi bila katalogizacija publikacij čimbolj popolna, je poseben člen pred-

pisoval tiskarjem, da morajo Narodni biblioteki v Beogradu sporočati imena anonimnih avtorjev ter avtorjev, ki so pisali pod psevdonimom.

Njena dolžnost je bila tudi, da v sodelovanju z drugimi knjižnicami najkasneje v roku petih let uredi in tiska katalog vseh periodičnih publikacij, ki se nahajajo v državnih knjižnicah prvega in drugega reda. Njen izrecen privilegij v primerjavi z drugimi knjižnicami prvega reda je bil tudi dostop do prepovedanih publikacij. Da so bile prepovedi tiskane besede v kraljevini del vsakdanjika, aktualne tudi za knjižnice, nas opominjajo trije člani zakonskega predloga, ki določajo ravnanje z njimi v knjižnicah²².

Knjižnice drugega razreda (na primer Univerzitetna biblioteka v Skopju ali Gradska biblioteka v Splitu, medtem ko v Sloveniji po tem predlogu ni knjižnic drugega razreda) naj bi služile predvsem prosvetnemu delu, raziskovalnemu pa le v ožjem okviru. Opravljale naj bi naloge pokrajinskih knjižnic, saj naj bi zbirale predvsem domoznansko gradivo ter obsežnejša znanstvena in literarna dela.

Knjižnice tretjega razreda (javne čitalnice) pa so opisane kot ustanove, ki so namenjene širjenju prosvete. Vzdrževale naj bi jih občine oziroma oblasti, ki so jih ustanovile:

»7. člen: Knjižnice tretjega razreda so javne čitalnice in njihova naloga je zbirati in omogočiti uporabo čim širšemu krogu uporabnikov izbrana dela vseh vrst, ki so popularno napisana, z zabavno, znanstveno in poučno vsebino z namenom dviganja splošne ljudske prosvetljenosti, razumnega, moralnega in profesionalnega razvoja vseh narodnih slojev.«

Medtem ko naj bi knjižnice prvega in drugega razreda v celoti vzdrževala država (določena je bila celo minimalna dotacija v znesku 50.000 din letno), pa je bilo financiranje knjižnic tretjega razreda v pristojnosti lokalnih skupnosti.

Zakonski osnutek je še posebej obravnaval naloge univerzitetnih knjižnic, ki jih je v skladu z novim zakonom o univerzah (le-ta je bil v tem času že tik pred sprejemom) popolnoma podredil univerzi. Tako je 29. člen osnutka predpisal, da v vseh univerzitetnih knjižnicah opravlja nadzor nad delom in stanjem v knjižnici knjižnični odbor, ki ga sestavljajo univerzitetni profesorji:

»29. člen: Pri Univerzitetni biblioteki v Beogradu, Sveučiliški biblioteki v Zagrebu in Državni licealni knjižnici v Ljubljani in v drugih knjižnicah, ki so v zvezi z univerzo in fakultetami univerze, obstaja tudi Knjižnični odbor, ki ga sestavljajo profesorji univerze. Odbor vrši nadzor nad delom in stanjem v knjižnici, in v sporazumu z upravnikom skrbi za dopolnjevanje knjižničnega gradiva.

Člane odbora določi univerza, vsaka za svojo univerzo.«

22 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Zakon o bibliotekama (Osnutek)*, 49.-51.člen.

V primerjavi z avstroogrsko tradicijo je to pomembna novost v statusu univerzitetnih knjižnic. Ravnatelj knjižnice pa je imel le vlogo konzultanta, saj je 9. člen predloga zakona določal le, da je univerza dolžna poslušati tudi mnenje upravnika knjižnice, ko odloča o vprašanjih, ki se tičejo univerzitetne knjižnice.

Strokovno sporne določbe je prinesel tudi 10. člen, v katerem so skušali zakonodajalci razmejiti pristojnosti univerzitetnih in fakultetnih knjižnic:

»10. člen:... V prihodnje bodo seminarske in zavodske (institutske) knjižnice na vseh univerzah smele imeti le neobhodno potrebne priročnike (slovarje, leksikone, strokovne znanstvene enciklopedije, učbenike).«

Knjižnični delavci so bili državni uslužbenci (v knjižnicah prvega in deloma v knjižnicah drugega razreda) in oblastni oziroma občinski uslužbenci (knjižnice drugega in tretjega razreda). Zakonski osnutek je natančno predpisoval, kdo in na kakšen način zaposluje knjižnične delavce, njihovo izobrazbo, strokovne kvalifikacije in plačo. V plačilnih razredih so bili upravniki knjižnic prvega razreda izenačeni z izrednimi univerzitetnimi profesorji, upravniki knjižnic drugega razreda pa s profesorji srednjih šol. Zanimivo je, da je zakon predpisoval strokovne bibliotekarske izpite za bibliotekarje oziroma za strokovne delavce v knjižnicah prvega in drugega razreda, medtem ko pa strokovne kvalifikacije niso bile potrebne upravnikom knjižnic prvega in tretjega razreda:

»17. člen: Za upravnika knjižnice prvega razreda je lahko imenovana le oseba, ki ima fakultetno izobrazbo, se ukvarja z znanstvenim in književnim delom in ima zadostne teoretične in praktične kvalifikacije v bibliotekarski stroki.

Za upravnika knjižnice drugega razreda je lahko imenovana oseba s fakultetno izobrazbo in opravljenim izpitom iz bibliotekarske stroke.

Za upravnika knjižnice tretjega razreda je lahko izbrana in imenovana oseba iz vrst prosvetnih delavcev.«

Poglavje, ki govori o pridobivanju gradiva, je skoraj v celoti posvečeno obveznemu izvodu.

Knjižnice sicer pridobivajo knjižnično gradivo z nakupi, darovi, zamenjavo dvojnic in s prejemanjem obveznega izvoda iz domačih tiskarn ter od založnikov in piscev. Nakup novega gradiva izvaja upravnik knjižnice v sporazumu s knjižničnim odborom, ki je predpisan z zakonom o univerzi. Iz proračuna knjižnice se kupujejo le stvari trajne vrednosti, ostale se nabavljajo le, če to dopuščajo finance.

Ker je veljavni Zakon o tisku²³ predpisoval le oddajo periodičnih publikacij državnemu tožilstvu oziroma policiji, ki je publikacije oddajala knjižnicam, je

23 Zakon o štampi. Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1925, l. 29, št. 179, str. 1-10, 7. člen.

osnutek knjižničarskega zakona (38. - 48. člen) poskusil to nedoslednost odpraviti: vsaka tiskarna in litografija (zasebna, državna, samoupravna in druga) je dolžna pred začetkom distribucije predati državnemu tožilcu ali mestni policijski oblasti (za potrebe knjižnic) po pet primerkov vsake tiskane ali na drugačen način razmnožene (zakon omenja litografske, fotokemijske in katerekoli druge kemijske ali mehanične načine) publikacije (knjige, zvezka ali številke). Obvezne izvode prejme Narodna biblioteka v Beogradu (2 izvoda), Sveučilišna biblioteka v Zagrebu in Državna biblioteka v Ljubljani (po 1 izvod), en izvod pa je bil namenjen okrožnim knjižnicam, ki pa jih predlog zakona ni posebej navajal.

Vsi tiski morajo biti predani knjižnicam v takšni obliki, v kakršni se tiskajo, čisti in celi ter tiskani na boljšem (brezlesnem) papirju.

Če tiskar ni oddal obveznega izvoda in tiska iz kateregakoli razloga ni moč dobiti, potem je to dolžan storiti pisec ali založnik. Zadnja dva sta dolžna oddati obvezni izvod tudi v primeru, ko sta tiskala svoja dela zunaj države, pa jih imata namen razširjati v državi.

Postopek oddaje obveznega izvoda naj bi bil po tem zakonu naslednji: zavezanci naj predajo obvezne izvode državnemu tožilstvu ali mestni policijski oblasti, katerim so dolžni oddati tudi izvod, ki jim pripada po zakonu o tisku. Tožilstva oziroma mestne policijske oblasti morajo knjižnicam dostavljati obvezne izvode publikacij vsak dan na reverz t.j. s pismenim potrdilom, če pa se nahajajo zunaj krajev, kjer so knjižnice, potem morajo gradivo pošiljati enkrat tedensko s priloženim seznamom. Knjižnice pa so dolžne potrditi prejem obveznih izvodov publikacij. Za dosledno izvajanje teh zakonskih določb je odgovoren državni tožilec oziroma starešine policijskih oblasti.

Zakon je v nekaj členih določal tudi odprtost knjižnic (53. člen), dostopnost knjižničnega gradiva ter medknjižnično izposajo (54. - 58. člen).

4 Usoda zakonskega predloga

Opisani predlog zakona je bil v novembru oziroma decembru leta 1929 že predložen vrhovnemu državnemu zakonodajnemu svetu, za njegovo obravnavo pa je bila, kakor izvemo iz časopisne notice, določena tudi posebna sekcija²⁴. Širša strokovna javnost pri pripravi tega osnutka zakona ni sodelovala, saj je

24 Sekcija naj bi sestavljali dr. Bazala, dr. Maurović, dr. Dolenc, dr. Balen, dr. Krek, dr. Toma Živanović in Lazar Mijušković (Glej *Obzor*, Zagreb, 1929, l. 71, št. 266).

nastajal tako rekoč v tajnosti. Ravnatelju tedanje Državne študijske knjižnice v Ljubljani, Janku Šlebingerju, je osnutek zakona poslal Miloš Zečević²⁵, upravnik Narodne biblioteke v Beogradu, v maju 1930²⁶. Ta je bil namreč z njim seznanjen, vendar ga ni posredoval naprej, saj je po njegovih besedah »iz Ministrstva prišel glas, naj se o projektu ne govori, dokler ne postane zakon«. Ker pa naj bi osnutek zakona Miloš Zečević zagovarjal pred zakonodajnim svetom, je kljub temu prosil svoje kolege za pripombe. Pri tem pa je Janka Šlebingerja opozoril, naj osnutek zakona obravnava kar se da zaupno in ga sme pokazati le svojima pomočnikoma, Jožetu Rusu in Jožetu Glonarju.

Verjetno pa je enako prošnjo poslal tudi v Vseučilišno knjižnico v Zagreb, saj je novembra leta 1930 Državna biblioteka v Ljubljani prejela tudi njene pripombe k predlogu zakona²⁷. Uprava Vseučiliške knjižnice je predlog zakona poslala v recenzijo praški zgodovinki in bibliotekarki Miladi Paulovi²⁸ ter upravi univerzitetne knjižnice v Bratislavo, saj so pripombe podkrepjene tudi z njihovimi mnenji. Medtem ko so bile pripombe²⁹ Državne biblioteke v Ljubljani omejene predvsem na strokovno področje (definicija tiska, naloge fakultetnih knjižnic)³⁰, pa je bila zagrebška Vseučilišna knjižnica kritična predvsem do podrejenega odnosa do univerze, ki ga je zakonski predlog namenil univerzitetni knjižnici. Očitno pa predlog zakona ni ustrezal niti omenjeni sekciji vrhovnega zakonodajnega sveta, saj je naročila ponovno izdelavo zakona o knjižni-

25 Miloš Zečević (1880 - 1955), srbski zgodovinar in bibliotekar, v letih 1927-1935 upravnik Narodne biblioteke v Beogradu (Glej Mala jugoslovenska enciklopedija bibliotekarstva. Beograd, 1988, str. 290).

26 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Dopis upravnika Narodne biblioteke v Beogradu Miloša Zečevića Janku Šlebingerju*, 19. maja 1930.

27 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Promjene, koje bi se imale izvršiti u prijedlogu novog Zakona o bibliotekama*.

28 Milada Paulova (1891 - 1970), češka zgodovinka, specialistka za Balkan in Jugoslavijo. (Glej Čsl. Biografický slovník. Praha, 1992).

29 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Dopis Janka Šlebingerja ravnatelju Vseučilišne knjižnice v Zagrebu Matetu Tentorju*, 10. novembra 1930.

30 Žal se pripombe na osnutek zakona, ki so jih poslali bibliotekarji Državne biblioteke v Ljubljani Milošu Zečeviću 24. julija 1930 kot kopija uradnega dopisa niso ohranile. Pač pa je ohranjen koncept pripomb, ki opozarjajo, da je iz osnutka zakona izpuščena Študijska knjižnica v Mariboru, ki bi morala biti navedena kot knjižnica II. razreda. Pripomb je deležna tudi definicija tiska v primeru obveznega izvoda, saj ob 5. členu knjižnica opozarja, da je potrebna širša formulacija gradiva: »...sve produkte tipografskog rada u najširem smislu reči, dakle i plakate, albume, slike, karte i.t.d«. Ob 10. členu pa pripominja, da »institutske biblioteke sakupljaju knjige svog specialnog područja«.

cah³¹ pri profesorju ljubljanske univerze Metodu Dolencu, ki ga je izdelal novembra 1930.

Iz ohranjenih dokumentov v arhivu NUK ni jasno, kako in zakaj je prišlo do odločitve, da pripravijo osnutek knjižničnega zakona bibliotekarji sami. Dejstvo je, da je leta 1931 svojo priložnost dobilo tudi DBJ, saj ga je Ministrstvo za prosveto zaprosilo, naj izdela svoj predlog zakona. Kot poroča Avgust Pirjevec³² so posamezne sekcije društva, beograjska, zagrebška in ljubljanska izdelale svoje pripombe pa tudi svoje verzije zakona, ki so se med seboj močno razlikovale. Različne verzije zakona, *Predlog zakona o javnim bibliotekama (v 72 členih)*, *Nacrt zakona o bibliotekama in Uredba o univerzitetnim in narodnim bibliotekama* izhajajo po vsej verjetnosti iz tega obdobja. Vendar se med seboj razlikujejo: medtem ko na primer *Predlog zakona o javnim bibliotekama* še vedno obravnava vse vrste knjižnic (državne in banovinske³³ ter občinske knjižnice in knjižnice javnopravnih korporacij ali ustanov drugih pravnih in fizičnih oseb), se na primer *Uredba o univerzitetnim in narodnim bibliotekama* ukvarja le z javnimi znanstvenimi knjižnicami.

5 Stroka o predlogu zakona in izboljšave, ki jih je predlagalo DBJ

V pregledani literaturi in virih ni nobenih znakov o tem, da bi pri pripravi zakonskih osnutkov sodelovali tudi predstavniki šolskih knjižnic. Zato nas dejstvo, da se večina pripomb nanaša na narodne in univerzitetne knjižnice ne more presenetiti. Med ohranjenimi dokumenti iz tega časa tudi s strani uslužbencev Državne biblioteke v Ljubljani ni zaslediti obsežnejših strokovnih argumentacij v prid ali proti prvemu predlogu zakona. Največ pripomb in prizadevanj za spremembe je bil s strani upravnika knjižnice Janka Šlebingerja

31 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Dopis Miloša Zečevića Janku Šlebingerju*, 2. februarja 1931. Glej tudi Uroša Kraigherja zapis v pogovoru z Jankom Šlebingerjem, 19. oktobra 1933 v fondu NUK Ms 1172, *Akademska akcija za izgradnjo univerzitetne knjižnice*, mapa 1: "Že od 1926 se pripravlja poseben zakon o univ. bibliotekah, rektor dr. Dolenc je inel enkrat v osnutku že točko, da postane licejka univerzitetna bibl., a je bila točka tik pred kralj. podpisom črtana. V Beogradu nimajo interesa za to. Imajo že nek star zakon, ki urejuje zadeve njihove knjižnice, zato se za novega ne brigajo."

32 Pirjevec, Avgust. *Bibliotečni zakon*. Sodobnost, 1936, l. 4, str. 228.

33 Da se je o zakonu razmišljalo z vso resnostjo, priča tudi Šlebingerjev dopis Prosvetnemu oddelku banske uprave 31. marca 1931 (ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice*), v katerem priporoča nakup knjižnice dr. Franja Čibej, kjer mimogrede omenja, da bi bila knjižnica dobra osnova za javno banovinsko knjižnico, ki je predvidena v osnutku zakona o knjižnicah.

deleženi status bibliotekarjev. Pripombe drugih bibliotekarjev pa so se nanašale na naslednje zakonske rešitve:

1. Podrejenost univerzitetne knjižnice univerzitetni upravi

Na neustreznost podrejenega položaja univerzitetne knjižnice v odnosu do univerze je v svojih pripombah na prvo verzijo zakona opozorila že Vseučilišna knjižnica³⁴, saj se je večina njenih kritik nanašala na podrejenost univerzitetne knjižnice univerzi oziroma na močno okrnjeno strokovno neodvisnost univerzitetne knjižnice:

Prva pripomba se je nanašala na višino ravnateljeve plače, ki bi lahko le na predlog univerze dosegla nivo plače univerzitetnega profesorja z vsemi dodatki. Mnenje stroke je, da je to mogoče doseči samo na škodo knjižnice oziroma njenega pravilnega funkcioniranja, »saj je knjižnica družbena in državna dobrina, ne pa lastnina univerzitetnih profesorjev, ki pogosto zavirajo pravilen potek dela v knjižnici. Če torej upravnik univerzitetne knjižnice zahteva, da profesorji po pravilih vračajo knjige, se jim zameri, zato ga ne bodo predlagali za višjo plačilno skupino. Upravnik tudi ne bo mogel odkloniti drugih subjektivnih in egoističnih zahtev univerzitetnih profesorjev, če bo imel pred očmi svoje napredovanje.«³⁵

Druga pripomba se je nanašala na naročanje gradiva, ki je bilo od nekdaj v pristojnosti ravnatelja knjižnice, podobno prakso pa imajo tudi druge knjižnice. 52. člen predloga je namreč predpisoval, da v knjižnicah prvega reda naroča gradivo ravnatelj v sporazumu s knjižničnim odborom. Milada Paulova je namreč izrecno zapisala: »Komisija (t.j. knjižnični odbor) sme torej le izražati želje, v tem primeru preko ministrstva (t.j. ob letnem poročilu direktorja knjižnice), pa tudi sicer, ali pa neposredno. Lahko se pritoži nam ali pa se nad nami pritoži ministrstvu – absolutno pa ne sme ničesar odrediti. Tega nikakor.«³⁶ Zato je razumljiva zaključna misel avtorja teh pripomb: »zakaj bi šli nazaj (če že nočemo napredovati)«.

Tretja pripomba se je nanašala na zaposlovanje knjižničnih delavcev, ki bi jih po tem zakonu lahko izbiral tudi rektorat. Če ima univerza lahko v strokovnem pogledu ingerenco nad univerzitetno knjižnico (nabava knjig), pa ni razloga, da knjižnica sama ne bi mogla zaposlovati svojih delavcev.

Energično kritiko knjižničnega odbora in njegovih pristojnosti zasledimo tudi v pripisih ob rob osnutka *Uredba o univerzitetnim odnosno univerzitetnim i narodnim bibliotekama*, ki jih je bil zapisal uslužbenec Državne biblioteke v

34 Vseučilišna knjižnica je predlog poslala v pregled praški bibliotekarki Miladi Paulovi in univerzitetni knjižnici v Bratislavo, zato se v svojih pripombah sklicuje tudi na njihovo mnenje.

35 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Promjene, koje bi se imale izoršiti u prijedlogu novog Zakona o bibliotekama* (što ga je izradila stručna komisija prije 1 1/2 godine).

36 *Prav tam.*

Ljubljani. Avtor pripomb je bil izjemno kritičen do statusa upravnika knjižnice in do veljave njegovega strokovnega mnenja, ki je podrejeno mnenju nestrokovnjakov, to je univerzitetnih profesorjev, ki naj bi sestavljali knjižnični odbor. Pripombe na člen³⁷, ki je knjižničnemu odboru, dajal pristojnost nadziranja knjižnice je bil opremljen z energičnim komentarjem:

»... ili bibliotečni svet je izpustiti. In istotako »u svako doba«, ter določiti: senat zahtevaj in sicer ob določenih dobah! »U svako doba« pa je že disciplinarno! Kontrola je dobra in potrebna, a če jo je preveč, je – večna kazen! Kdo jo bo nosil?« Kdo bo upravljal pravzaprav bioblioteko? Ali bibliotekarji z direktorjem, ali – univerzitetni profesorji? V »svetu« in »senatu«, ki nista stalna. Sitnariti neomejeno! Seveda. Posebno, ko bodo »činili napomene« direktorju – sami bibliotečni strokovnjaki! In jih činili« – v vsaki stvarici, v vsakem oziru, neomejeno! Bodite pri sklepanju zakonov – v interesu knjižnice – tudi dostojni! Pečat dobe in ljudi?! In edini strokovnjak v sovetu imej le – poročevalni glas?! Dobro, in boljše ne more biti! In čemu sploh ves ta »bibliotečni svet«? Kak duh je to? Direktor ima nad sabo – 5 članov bibliotečnega sveta, ki mu »činijo napomene« (strokovnjaki!) vsi vkup in vsak sam zase; poleg tega ima direktor nad sabo univerzitetni senat; pri vsem tem ima direktor le posvetovalen glas!! Ne more torej o ničemer (so)odločati sam!

Uradniki imajo nad sabo – enega, namreč direktorja! Direktor jih ima nad sabo celo čredo! Zato je navzgor – nulla; a ker bo navzgor nulla, kako bo potem navzdol? In koliko mogel delati? Več bo imel moči in svobode vsak asistent v svojem delokrogu, kakor direktor! Modro!!

Čemu filozofija ta?

Bibliotečni svet odpadi – pri senatu pa naj se kreira en sam stalni referent, ki zastopa biblioteko, in ki se sčasoma vsled svoje stalnosti vživi v predpise in izvežbaj v bibliotečnih zadevah – da bo torej slednjič postal strokovnjak v stvari! To je moj predlog!...«³⁸

Pirjevčeva kritika pristojnosti knjižničnega odbora glede izbora in nakupa knjig v univerzitetni knjižnici, ki jo je objavil v že omenjenem članku Bibliotečni zakon, je seveda bolj umirjena. Takim pristojnostim knjižničnega odbora je nasprotoval s formalnimi argumenti (način kupovanja knjig sodi v poslovnik knjižnice ne pa v zakon). Profesorji naj bi po njegovem lahko usmerjali nakupe le v seminarskih, inštitutskih in fakultetnih knjižnicah.

37 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Uredba o univerzitetnim odnosno univerzitetnim i narodnim bibliotekama*, 17. člen: "U svrhu nadzora može univerzitetški senat ili bibliotečni svet u svako doba pregledati bibliotečku imovinu, tražiti od direktora svaka obaveštanja i činiti mu napomene...".

38 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Uredba o univerzitetnim odnosno univerzitetnim i narodnim bibliotekama*.

Bibliotekarji so bili kritični tudi do privilegijev, ki jih je univerzitetnim profesorjem priznaval omenjeni osnutek. Tako na primer naj bi na željo univerzitetnega profesorja knjižnica lahko izposojeno knjigo zahtevala nazaj že pred predpisanim rokom (in komentar slovenskega bibliotekarja: Preegoistično, preomejeno stališče!) oziroma bi si lahko profesorji izposodili knjigo kar za cel semester.

Nestrpne reakcije bibliotekarjev so nam razumljive šele, če jih pogledamo na kulturnem ozadju, iz katerega so kritični bibliotekarji izhajali. Tako reakcija hrvaških bibliotekarjev kot češke bibliotekarke Milade Paulove ter slovaških in slovenskih bibliotekarjev izhajajo iz relativno samostojnega statusa, ki so ga tradicionalno imele univerzitetne knjižnice v Avstro-ogrski monarhiji. Pristojnosti univerze oziroma rektorja v odnosu do knjižnice so bile močno omejene, v nekaterih pogledih, na primer pri izboru gradiva, pa je knjižnica lahko branila svojo strokovno avtonomijo in je proti univerzi nastopala kot enakovreden partner, saj je v primeru nesoglasij med njima razsojalo ministristvo za bogočastje in uk³⁹.

2. Razmejitev nalog med seminarskimi, inštitutskimi, fakultetnimi knjižnicami in univerzitetno knjižnico

Ob pripravi zakonskih osnutkov je morala stroka izoblikovati tudi jasne definicije posameznih pojmov. Že prvi predlog zakona je prinesel sporno določbo o gradivu, ki naj bi ga zbirale seminarske knjižnice. Razprave o tem so vodile do natančnega definiranja nalog univerzitetnih knjižnic na eni in seminarskih oziroma inštitutskih in fakultetnih knjižnic na drugi strani. Podrobno sta jih v svojih v strokovnih člankih opisala Avgust Pirjevec in Jože Glonar⁴⁰.

Prvi osnutek zakona je namreč predvideval, da zbirajo inštitutske knjižnice enciklopedična in referalna dela. Državna študijska knjižnica je na neustreznost take diktacije opozorila že julija 1930, saj naj bi po njenem inštitutske knjižnice zbirale le dela s svojega specialnega področja. Pripombe, zapisane ob rob *Uredbi o univerzitetnim odnosno univerzitetnim i narodnim bibliotekama*, ki je v 10. členu ponavljala isto napako, pa so še bolj jasne:

» Člen 10 je popolnoma pogršen in nepotreben, ker ignorira bistveno razliko med nalogami bibliotek institutov in centralne biblioteke. Učbeniki spadajo kakor ves aparat za seminarske vaje etc. v institut. Praksa kaže, da se učne knjige v univerzitetnih bibliotekah najhitreje raztrgajo (kar izhaja iz čudnega razmerja, ki ga dijaštvo zavzema do »učne« /ne znanstvene/ knjige). Tudi bi učbeniki v institutu dijaštvo bolj priklenili na inštitut, bili bi bolj in večkrat na razpolago in njih konserviranje bi se lažje kontroliralo.

39 Grassauer, Ferdinand. *Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken*. Wien, 1899, str. 41-43.

40 Glej literaturo.

Univerzitetna biblioteka pa ima (poleg nalog, ki ji jih nalaga funkcija kot »narodna biblioteka« in ki nikakor niso male) glavno nalogo v tem, da skrbi v prvi vrsti za one publikacije, ki služijo obenem raznim znanostim. Seveda mora kupovati tudi ona dela, pri katerih založniki že v naprej računajo samo s tem, da jih bodo kupovale samo velike bibliotek«⁴¹.

3. Strokovne kvalifikacije knjižničnih delavcev

Na odpor stroke je naletel tudi člen, ki je določal strokovne kvalifikacije zaposlenih v knjižnicah. Predvsem Pirjevec se je zavzemal za popolno profesionalizacijo knjižnic in je nasprotoval vsem določbam, ki so omogočale zaposlitev knjižničarskih laikov na vodilnih mestih. Možnost, da bi univerzitetni docenti in profesorji smeli postati upravniki knjižnic brez strokovnega knjižničarskega izpita in brez prakse v knjižnici je označil za »uzakonjeno outsiderstvo«, še prej pa je »outsiderje«, to je knjižnične delavce brez ustrezne strokovne prakse in izobrazbe, označil za največjo nevarnost urejenih knjižnic⁴².

4. Prepovedane publikacije

Pirjevec je bil podobno kritičen tudi do določbe, da sme edino Narodna biblioteka v Beogradu zbirati in hraniti prepovedane publikacije: »Vse tri druge velike znanstvene bibliotek naše države so manj vredne, ne zaslužijo zaupanja in so knjižnice druge vrste, ali da govorim o žargonu političnih priganjačev, samo ena knjižnica in njeni bibliotekarji so državotvorni, vse ostale knjižnice in njeni bibliotekarji pa so antidržavni elementi«⁴³.

6 Osnutek zakona, ki ga je oblikovalo DBJ

Usklajen predlog sekcij DBJ, pri izdelavi katerega je sodeloval tudi Avgust Pirjevec, je verjetno nastal decembra 1935⁴⁴. *Predlog zakona o javnim bibliotekama*⁴⁵ (v nadaljevanju osnutek zakona DBJ), kakor je naslovljen dokument, je skušal vsaj deloma popraviti oziroma obiti omenjene pomanjkljivosti, vendar so bili popravki predvsem kozmetične narave in niso posegali v konceptualne rešitve. Nov osnutek zakona je prav tako kot prvi predlog skušal urediti delovanje in financiranje javnih knjižnic. V smislu tega zakona so bile to zdaj le knjižnice,

41 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Uredba o univerzitetnim odnosno univerzitetnim i narodnim bibliotekama*.

42 Pirjevec, Avgust. *Bibliotečni zakon, Sodobnost, 1936, l. 4, str. 386-387*.

43 *Prav tam, str. 385*.

44 *Prav tam, str. 228*.

45 ANUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice, Predlog zakona o javnim bibliotekama*.

ki podpirajo raziskovalno in prosvetno delo pod okriljem ministrstva za prosveto. Glede na ustanovitelja in vir financiranja jih je osnutek razdelil na državne in samoupravne knjižnice. Medtem ko naj bi bile državne knjižnice ustanovljene s kraljevim ukazom na predlog pristojnega ministrstva, pa samoupravne knjižnice (v prvem osnutku zakona so se imenovale čitalnice) lahko ustanovijo samoupravne oblasti z dovoljenjem ministrstva za prosveto. Osnutek zakona ni več vključeval posebnih določb o šolskih in specialnih knjižnicah, kar je glede na število šolskih knjižnic, ki so delovale v okviru ministrstva za prosveto pravzaprav nenavadno. Verjetno je prevladalo mnenje, da njihovo dejavnost ustrezno ureja veljavna zakonodaja o osnovnem in srednjem šolstvu.

Med državnimi knjižnicami je tudi ta osnutek zakona določal posebno mesto Narodni biblioteki v Beogradu, ki je imela status splošne državne knjižnice. V osnutku zakona je označena kot muzej knjige. Univerzitetni knjižnici v Zagrebu in Ljubljani naj bi vršili dvojno funkcijo: sta narodni in univerzitetni knjižnici. Omenjene tri knjižnice imajo skupaj z Univerzitetno biblioteko v Beogradu nalogo, da podpirajo znanstveno delo in prosveto nasploh, še posebej pa jugoslovansko nacionalno prosveto. Obseg gradiva, ki naj ga narodne knjižnice zbirajo, je ostal v okvirih nalog iz prvega osnutka zakona, s pomembno spremembo: prvi osnutek je nalogo kompletiranja take zbirke vezal le na beograjsko Narodno biblioteko, osnutek zakona DBJ pa je ta del teksta opustil, tako da je zakonski osnutek pravzaprav predvideval izgradnjo treh identičnih zbirk jugoslavike.

Kljub kritikam nesamostojnega statusa univerzitetnih knjižnic v odnosu do univerze pa osnutek zakona DBJ ni mogel mimo že sprejetih zakonov o univerzah. Njihova naloga je seveda v prvi vrsti pridobivanje strokovnega gradiva (osnutek določa, da so to knjige in časopisi), potrebnega za znanstveno delo univerze. Njihov status v odnosu do univerze ni jasno določen, saj jih opisuje kot samostojne ustanove v okviru univerz, ki pa so podrejene pristojni univerzitetni upravi. Upravniki knjižnic naj ne bi več le posredovali univerzi svojega mnenja, ko je ta sprejemala odločitve, ki so se nanašale na univerzitetno knjižnico, temveč je v takem primeru imel upravnik knjižnice pravico glasovanja v senatu. Knjižničnih odborov osnutek ne omenja več.

Naloga samoupravnih knjižnic pa je zbiranje in omogočanje čim širšemu krogu uporabnikov dostop do del z zabavno, znanstveno in strokovno vsebino, s ciljem dviganja splošne narodne prosvete ter miselnega, moralnega in profesionalnega napredka vseh narodnih slojev. V nadaljevanju so v zakonu omenjene tudi »ostale državne biblioteke«, vendar njihova funkcija ni natančneje določena, iz konteksta pa je mogoče sklepati, da gre za specialne knjižnice državnih ustanov.

Iz osnutka zakona je bil izpuščen tudi poseben oddelek za knjižnice pri ministrstvu za prosveto, na novo pa je bilo uvedeno strokovno telo: knjižnični odbor, ki naj bi vodil strokovno organizacijo skupnih bibliotekarskih del v okviru cele države. Odbor naj bi sestavljali upravniki znanstvenih knjižnic oziroma njihovi namestniki, njihova naloga pa naj bi bila v prvi vrsti izdelava pravilnikov o ustanavljanju javnih knjižnic, o izdelavi jugoslovanske bibliografije, o centralnem katalogu in tako naprej.

Tudi v osnutku zakona DBJ je celo poglavje posvečeno knjižničnemu osebju. Osnutek ne navaja le delovnih mest (upravnik, pomočniki upravnika, bibliotekarji, bibliotekarski pripravniki, tajniki, manipulanti, daktilografi, obrtni mojstri in sluge), temveč predpisuje tudi njihovo izobrazbo in strokovne kvalifikacije in celo njihovo število, ki je odvisno od obsega fonda knjižnice:

»24. člen: Knjižnice, ki imajo do 100.000 zvezkov nimajo pomočnikov upravnika, knjižnice pa, ki imajo preko 300.000 zvezkov, imajo 2 pomočnika upravnika. Na vsakih 25.000 zvezkov pripada knjižnici 1 bibliotekar.

Skupno število bibliotekarskih pripravnikov, manipulantov, daktilografov se določa glede na število bibliotekarjev, tako da na vsaka 2 bibliotekarja pride 1 od njih. Notranje razmerje med temi pomožnimi močmi se določa na osnovi potreb posameznih knjižnic.«

Osnutek je predpisoval, da morajo biti tudi upravniki univerzitetnih in narodnih knjižnic bibliotekarji. Kandidat za tako delovno mesto bi moral imeti najmanj deset let delovnih izkušenj v knjižnici, kjer se je dokazal kot bibliotekar. Tudi upravniki samoupravnih knjižnic, ki imajo nad 30.000 zvezkov, morajo imeti fakultetno diplomu in opravljen bibliotekarski državni izpit.

V osnutku so opisani tudi delokrogi posameznih poklicev ter določeni plačilni razredi, pri čemer je posebej zapisano, da sta položaj in plača bibliotekarjev enaka tisti, ki jo uživajo srednješolski profesorji, medtem ko je plača upravnika univerzitetne knjižnice enaka tisti, ki jo ima izredni univerzitetni profesor.

Glede določil obveznega izvoda zakon ni prinesel pomembnejših novosti, če izvamemo definicijo tiska, ki je neprimerno bolj izdelana od tiste v prvem osnutku:

»15. člen: Obvezni izvodi tiska so proizvodi grafičnih tehnik nasploh, predvsem pa: knjige, časniki in časopisi (vsaka številka, zvezek in izdaja), odtisi (separatni odtisi), letaki, lepaki, muzikalije, zemljevidi, albumi, fotografije in reprodukcije, ilustrirane poštne razglednice in podobni proizvodi.

Iz te obveznosti so izvzeti uradni in trgovski formularji, osmrtnice in sploh stvari strogo zasebnega značaja.«

Osnutek zakona je razširil privilegij dostopa do prepovedanih publikacij, ki si ga je v prvem osnutku lastila le Narodna biblioteka v Beogradu, na vse znanstvene knjižnice.

Pomembne sklepe pa najdemo v prehodnih določbah. V roku enega leta od sprejetja zakona naj bi namreč knjižnični odbor, glede na posebne potrebe obstoječih knjižnic, izdelal pravila, ki bi določala način obveznega ustanavljanja samoupravnih in drugih knjižnic po določbah tega zakona, izdelavo jugoslovanske bibliografije in centralnega kataloga, strokovne izpite, pravila za zamenjavo in posojanje knjižničnega gradiva, sestavo in način dela komisije za gradnjo knjižnic, pravilnik o delu knjižničnega odbora in o organizaciji bibliotekarskih tečajev.

Kot je bilo že omenjeno, tudi predlog zakona DBJ ni podrobneje določal delovanja šolskih in samoupravnih knjižnic. To pomanjkljivost je osnutku očital tudi Avgust Pirjevec, vendar je bil mnenja, da je zakonski načrt položil dobre temelje za ljudske knjižnice, na katerih bodo lahko samoupravne oblasti sprejele konkretne določbe glede na krajevne razmere in potrebe.

Zaključek

Medtem ko se je stroka ukvarjala z oblikovanjem in usklajevanjem različnih osnutkov zakona o javnih knjižnicah, pa je bila sprejeta univerzitetna zakonodaja ter predpisi, ki so urejali delo šolskih in ljudskih knjižnic. Čeprav so bili v nasprotju z interesi knjižnic, so jih te morale upoštevati. Zakon o knjižnicah pa do druge svetovne vojne ni bil sprejet in to dejstvo je bistveno upočasnilo razvoj slovenskega in jugoslovanskega knjižničarstva. Marsikatera izmed strokovnih zahtev, ki jih je prinesel predlog zakona, je bila uresničena šele po drugi svetovni vojni, čeprav so nekatere v praksi poskušali uresničiti že prej: o tem nenazadnje priča notranja organizacija Narodne in univerzitetne knjižnice, v kateri je še danes opazna struktura, ki jo je prinesel prvi predlog zakona. Ta knjižnica pa je občutila tudi druge negativne posledice dejstva, da zakon ni bil sprejet. Formalno je bila priključena univerzi šele leta 1938, vendar ji tudi status univerzitetne knjižnice ni prinesel pričakovanega razcveta. Univerzitetni knjižnični odbor, ki je po univerzitetni zakonodaji začel upravljati knjižnico, je uresničil vse strahove, na katere so ob oblikovanju knjižničarske zakonodaje opozarjali bibliotekarji. Mešanica amaterizma, indolence ter paternalizma, ki so jo kazali univerzitetni profesorji, ki so upravljali knjižnico, je bila vzrok, da je knjižnica tudi po priključitvi univerzi še naprej le životarila. Številni nerešeni problemi so v vojnih letih pripeljali do razkola znotraj knjižnice, po katerem si knjižnica kadrovsko še dolga leta ni opomogla.

Danes se nam kažejo osnutki knjižničarskih zakonov kot dragocen dokument o razvoju našega knjižničnega informacijskega sistema. Kažejo nam, kako globoko segajo korenine njegovih elementov: enotnih strokovnih osnov, profesionalizacije knjižnic, centralnega kataloga, vzajemne katalogizacije in medknjižnične izposoje. Dokazujejo pa tudi, koliko desetletij je potrebnih, da se strokovne novosti uresničijo v praksi in potrjujejo dejstvo, da so sistemske rešitve na področju knjižničarstva, brez trdnih zakonskih podlag, le iluzija.

Viri in literatura

Arhiv NUK (ANUK)

Nepisan fond Državne študijske knjižnice

Balaš, Robert. Organizacija in razvoj javnih občinskih knjižnic v Čehoslovaški Republici. Prosveta, 1932, l. 4, št. 5-6, str. 73-80.

D.P. Beseda o javnih knjižnicah. Prosveta, 1931, l. 3, št. 5, str. 116-117.

Dviganje prosvete v narodu s knjigo in organizacija naših knjižnic. Učiteljski tovariš, 1924, l. 64, št. 8, str. 3.

Dviganje prosvete v narodu s knjigo in organizacija naših knjižnic. Učiteljski tovariš, 1924, l. 64, št. 8, str. 3.

Glonar, Joža. Naloge slovenske vseučiliške knjižnice. Obzorja, 1939, l. 2, št. 9, str. 376-322.

Glonar, Joža. O rabi javnih znanstvenih knjižnic. Dijaški almanah za leto 1912/1913. Ljubljana, 1912.

Glonar, Joža. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani. Sodobnost, 1933, l. 1, str. 397, 458, 495.

Grassauer, Ferdinand. Handbuch fuer Universitaets- und Studien-Bibliotheken. Wien, 1899.

Kidrič, France. Bibliotečni problem in univerza (Posebni odtis iz zbornika "Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929"), 1929.

Kranjc, Cene. Naše tiskarstvo v letih 1918 -1938. V Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana, 1939, str. 226-262.

Ljudske knjižnice. Zora, 1919, l. 22, št. 1-3, str. 31.

Mlekuž, Vekoslav. Navodila za ustanavljanje in vodstvo javnih knjižnic. Prosveta, 1931, l. 3, št. 6, str. 126-129.

Mlekuž, Vekoslav. Za enotne javne knjižnice. Prosveta, 1932, l. 4, št. 5-6, str. 83-84.

- O preureditvi ljubljanske okr. Učiteljske knjižnice. Učiteljski tovariš, 1920, l. 60, št. 31, str. 2.
- O preureditvi ljubljanske okr. Učiteljske knjižnice. Učiteljski tovariš, 1920, l. 60, št. 31, str. 2.
- Obča univerzitetna uredba. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1932, l. 3, št. 18, str. 365-392.
- Pirjavec, Avgust.** Bibliotečni zakon. Sodobnost, 1936, l. 4, str. 227, 280, 381.
- Pirjavec, Avgust.** Knjižnice in knjižničarsko delo. Celje, 1940.
- Pivec-Stelè, Melitta.** Naše knjižnice: poskus statistike. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, 1932, l. 13, št. 1-4.
- Pravila o polaganju državnog stručnog ispita činovničkih pripravnika u resoru Ministarstva prosvete. Službene novine Kraljevine Jugoslavije, 1931, l. 13, št. 239, str. 1415-1417.
- Predpisi o narodnih knjižnicah v Jugoslaviji. Prosveta, 1932, l. 4, št. 5-6, str. 70-73.
- Pridavok, Anton.** Knjižnica. Življenje in svet, 1929, l. 3, št. 20, str. 539-540.
- S.k.s.z. in naše ljudske knjižnice. Slovenec, 1920, l. 48, št. 19, str. 1.
- Skulj, Andrej.** O naših knjižnicah: Prosveta, 1931, l. 3, št. 3, str. 63-66
- Statistika knjižnic v Dravski banovini. Prosveta, 1932, l. 4, št. 5-6, str. 80-83.
- Zakon o javnih knjižnicah v ČSR. Prosveta, 1932, l. 4, št. 5-6, str. 69-70.
- Zakon o narodnih šolah. Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1930, l. 1, št. 25, str. 281-301.
- Zakon o srednjih šolah. Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 1929, l. 11, št. 98, str. 749-754.
- Zakon o štampi. Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1925, l. 29, št. 179, str. 1-10.
- Zakon o učiteljiščih. Uradni list Dravske banovine, 1929, l. 11, št. 103, str. 785-789.
- Zakon o univerzah. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1930, l. 1, št. 22, str. 311-317.
- Zorn, Jože.** O knjižnicah, ki jih ni. Prosveta, 1932, l. 4, št. 3-4, str. 57-60.
- Žibert, Ivan.** K reformi in centralizaciji državnih knjižnic. Slovenski narod, 1925, št. 144, št. 149, str. 3.

Eva Kodrič-Dačić, je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani kot vodja Državne matične službe za knjižničarstvo.

Naslov: Turjaška 1, 1000 Ljubljana.

Elektronski naslov: eva.kodric-dacic@nuk.uni-lj.si